

MAWLANA, ŞAMS-İ TABRİZİ İLE ALTMİŞ İKİ
YAŞINDA BULUŞTU

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

دگر بار دگر بار ز زنجیر بچستیم
ولکک پیر دوتائی بر از سحر و دعائی
شب و روز دویدم شب و روز پریدم
من از غصه چه ترسم چو با مرگ حریمم
باندیشه فرو بر مرا عقل جهل سال
ز تقدیر همه خلق کر و کور شدستند
برون پوست درون دانه بود میوه گرفتار
ز تأخیر بود آفت و نمجیل ز شیطان
ز خون بود غذا اول و آخر شد خون شیر
پی نان بدویدم یکی چند بتزویر
خمش باش خمش باش شفصیل مگو پیش
ز تفسیر بگویم ز تف سیر بچستیم

«Bir kere daha zincirden boşandık, bir kere daha; âcizleri tutan şu bağdan, şu tuzakdan sıçrayıp kurtulduk.

«Felek iki büklüm bir ihtiyar; büyülerle hâinliklerle dopdolu. Genç, taze devletine sığındık da o sâyede kaçtık, kurtulduk o ihtiyardan.

«Gece gündüz koştum; gece gündüz uçtum. Sorun şu göğe de anlayın, ok gibi fırladık, gittik.

«Dertten, elemden ne diye korkayım? ölümle eşim, dostum zâten. Çavuştan ne diye ürkeyim? Beyden bile kaçıp kurtulduk biz.

«Kırk yıllık akıl, beni baş aşağı, gamlara garketmişti; altmış iki yaşında av oldum da tedbirlerden kurtuldum ben.

«Tanrı takdiri ile bütün halk sağır oldu, kör kesildi; takdirin ululuğu ile takirden kurtulduk biz.

«Meyve dıştan kabuğa tutulmuştur, içten çekirdeğe, bizse incir gibi o deriden, kabuktan da kurtulduk, o çekirdekten de.

«Bir işi geciktirmede zarar vardır, acele etme şeytandandır; gönlüm aceleden kurtuldu, geciktirmeden de kaçtık, kurtulduk.

«Önce kanla beslendik, sonra kan yerine süt gıda oldu bize; fakat akıl dişi çıkınca, o süttten de kurtulduk biz.

«Bir zamancağız yalanla-dolanla ekmek peşinde koştum; fakat tanrı öylesine bir gıda verdi ki, yalandan-do!andan da kurtulduk.»

«Sus, sus; bundan fazla, uzun-etraflı söyleme; tefsirden bahsedeyim; çünkü sarımsağın hararetinden kurtulduk gitti.»

Bu şiir *Dîuân-i Kabîr*'de *bahr-i hazac-i makfûf*'ta XIII. şiirdir. Konya Müzesi Kütüphanesinde 68, 69 numaralarda kayıtlı bulunan ve 768 şevvalininin ikisinde (2. VII. 1366) Osman oğlu Hasan el-Mevlevî tarafından yazılmağa başlanıp 770 rebiülâhîrinin ilk günü (13. XI. 1368) yazılması ve karşılaştırılması biten divanda bu beyit, yukarda metnini sunduğumuz tarzdadır (Nr. 68, s. 137; A. Gölpınarlı, *Dîuân-ı Kebîr tercümesi*, İstanbul, Remzi kitapevi, 1958, III, s. 49, beyt 338; III. cillteki şiirlere âit birkaç söz, s. 474-477). Bizce bu nüsha, *Dîuân-i Kabîr* nüshalarının en sağlamı, en doğrusu ve en tamamıdır (tav-sifi için bk. A. Gölpınarlı, *Dîuân-ı Kebîr tercümesi*, İstanbul, 1957, sunuş yazısı, cilt I, s. X). Fakat raybî dostlardan biri gazelin beşinci beytindeki *بشعت و دو شدم صید* sözünün bir yanlış olması ihtimalinden bahsederek, divanı istinsah edenin «Senin oltana av oldum» anlamına gelen *بشعت و دو شدم صید* tarzında yazabileceğini söyledi. Gerçekten de böyle bir yanlış vezni de bozmuyordu.

Bunun üzerine Konya'daki şu *Dîuan* nüshalarına birer birer baktık :

Konya Müzesi, nr. 70. Selçuk devrine âit divan. İstinsah tarihi belli değil. H. 805 (1402) tarihinde mukabele edildiğine dâir kayıt var. Bu nüshada da *بشعت و دو شدم صید* (varak 377^b).

Konya Müzesi, nr. 73. H. 910 (1504) tarihinde Ârif Çelebi kızı Hadice Hatun tarafından vakfedilen ve vakfiyedeki şahitler arasında Divâne Mehmed Çelebi de bulunan Selçuk devrine âit divan. Bunda da *بشعت و دو شدم صید* (168^b).

Konya Müzesi, nr. 68. 759 şabanının sonlarında (1358) Mahmūd b. Muḥammed el-Mevlevî tarafından yazılan ve 924 rebiülâhinde (1518) meşhur Ḥusayn Wā'iz'in oğlu 'Ali al-Şafî tarafından temellük edilen divan. Bunda da بشتت و دو سدم صيد (s. 556).

1271 (1854)'de Fehmi dede tarafından yazılan ve yine aynı kütüphanede bulunan yeni nüsha. Nr. 72. بشتت دوم شد صيد (yazış yanlışı olduğu besbelli, varak 190^a).

1059 rebiülâhinde (1649) Bağdad'da yazılan ve 1215 recebinde (1800) çelebilerden, Kasımpaşa Mevlevîhanesi' şeyhi olan Mehmed Sâdık el-Mevlevî tarafından temellük edilen bize âit nüsha بشتت و دو سدم صيد (var. 298^b).

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. F. 334. Ser-etib-bâ-yı hassa Kâtib-zâde Mahmud Refî' tarafından temellük edilen yazı ve kâğıt bakımından nihayet XVII. yüzyıla âit olan nüsha. بشتت و دو سدم صيد (var. 665^a).

Bütün bu nüshalardaki tetabuku bildirdikten sonra, sözüme devam edebiliriz. Görüldüğü gibi, Mevlânâ, bu gazelde hayatındaki büyük inkilâbı, ondan önceki hâli ile sonraki hâlini hikâye ediyor. Doğduktan sonra, sütle beslendiğini, akıl dişleri çıkınca, süttten kesildiğini, bir zamancağız ekmek peşinde koştuğunu, fakat sonunda, tanrının verdiği bir gıda ile, bundan da kurtulduğunu anlatıyor ve bu arada ergenlik çağından sonra kırk yıllık aklın kendisini düşüncelere, tedbirlere düşürdüğünü, baş aşağı gamlara batırdığım, fakat altmış iki yaşında av olduğunu, bir avcının kendisini avladığını, ondan sonra düşüncelerden, tedbirlerden kurtulduğunu bildiriyor. Bâzi sözler vardır, deyiş sırasında mübalağa için söylenegelmiştir. «Kırk yıldır aynı kafadasın», «yüz kere, bin kere söyledim» gibi. Hattâ ön sözünü de bu sözlerin arasına katabiliriz. Bâzi sayılar da üç, beş, yedi, kırk gibi kutsal bir mahiyet kazandığından hayırda şerde söylenmiş durmuştur. Kırklar, kırk haramîler gibi. Fakat ellinin, altmışın, hele altmış ikinin böyle bir özelliği hiç yoktur. Hattâ Âdem sözüne ebced hesabı bakımından uyan kırk beş, Allah adının tutarı olan altmış altı gibi bir özelliği de mevcut değildir.

Mevlânâ hayatında kime av olmuştur, Mevlânâ'yı kim avlamıştır, Mevlânâ ne demek istiyor? Mevlânâ aşıklarından, tasavvufî

şiire âşina olanlardan kime sorduysak, bu soruya Şems ile altmış iki yaşında buluştuğunu anlatıyor, cevabını aldık. Gerçekten de Mevlânâ'nın yaşayışında, Şems ile buluşmadan önce, böyle bilhassa yaşını açıklamak suretiyle kaydedebilecek önemli bir olay yoktur. Mevlânâ *Dîwân-ı Kebîr* tecümemizin IV. cildinde, *ramal-i musaddas-i maqşûr* bahrinin a harfinde, son gazelinden bir önceki gazelin son beytinde de «Tebrizli Şems, altmışından sonra cilveler göreyim, işveler seyredelim diye, beni yeniden gençleştirdi» mealindeki beyti ile aynı ifadeyi tekrarlıyor. Yalnız vezin yüzünden bu beyte altmış iki girememiş, ancak «altmıştan sonra» denebilmiştir:

شمس تبریزی جوانم باز کرد تا به بنیم بعد ستین شیوها

(aynı nüsha s. 222, tercümemiz. İstanbul, 1959, c. IV, s. 150, son beyit).

Mevlânâ *bahr-i xafif musac'das-i maxbûn-i maqşûr*'da, m kafiyesindeki bir gazelinde «Pir, bizi yeni baştan gençleştirdi; hasılı hem gencim, hem ihtiyar» mealindeki şu beytinde de hem kendi ihtiyarlığımı, ihtiyarlık çağında Şems ile buluştuğunu anlatıyor, hem Şems'e «pîr» demekle bir ihâm yaparak, onun ihtiyarlığımı da bildirmiş oluyor:

پیر ما را ز سر جوان کردست لا جرم هم جوان وهم پیرم

(aynı nüsha, s. 297).

Şemseddin Tebrizî Konya'ya 642 cumâda'lâhiresinin 26. cumartesi sabahı gelmiştir (26 XI/1244). Mevlânâ bu tarihte 62 yaşında olunca, doğum tarihi h. 580/m. 1182'dir. Zâten biz Mevlânâ'nın *Fihî mâ fih*'te «Semerkand'de idik, Harezmsah asker çekmiş, Semerkand'i kuşatmıştı, savaşmaktaydı. O mahallede pek güzel bir kız vardı. Öylesine güzeldi ki, o şehirde ona benzer yoktu. Her an duyuyordum ki, Tanrım diyordu, beni zâlimlerin eline vermedi nasıl reva görürsün; biliyorum ki, asla reva görmezsin, sana dayanmışım ben. Şehri yağma ettiler, bütün halkı esir alıp, götürdüler. O kadının câriyeciklerini bile esir götürdüler de, ona hiç bir elem erişmedi; o kadar güzelliği ile beraber kimse ona bakmadı bile» mealindeki sözleri dikkatimizi çekmişti (nşr. Badî-^cazzamân Furūzānfar, Tahran, 1330 h. ş., s. 173). Bu sözler birisinden rivâyet değil, bizzat bir hatıranın nakli. Semerkand İbn al-

Atir'e göre, 1207'de (Mısır, 1290, c. XII, s. 112), *Cihan-guşa*'ya göre, 1212'de (Leiden, 1916, II, 125) Muhammad Harezmsah tarafından zaptedilmiştir. Mevlânâ'nın 6 rebiülevvel 604'te (30 ekim 1207) doğmuş olduğunu söylerler. Bir adamın doğduğu yıla âit bir olayı hatırlamasına, beş yaşında iken vuku bulan bir şeyi, bütün teferuatıyla nakletmesine imkân yoktur. Bu yüzden biz *Mevlânâ Celâleddin* adlı kitabımızda Mevlânâ'nın hiç olmazsa bu tarihten beş—on yıl önce doğduğunu iddia etmiştik (2. tab., s. 43). Yukarıdaki izaha göre Mevlânâ Semerkand'm zaptında 23 veya 28 yaşındadır. Bu Semerkand'e gidiş ne münâsebetle olmuştur? Bunu bilmiyoruz. İki şehrin yerleri bakımından Semerkand, Belh'ten göç sırasında uğranmış bir yer olamaz. Ancak bizzat Mevlânâ 1207 yahut 1212'de Semerkand'de olduğunu söylüyor.

Mevlânâ bir başka gazelinde candan ayrılalı 30 yıl olduğunu söylüyor ve bu yıl sayısının kırka çıkmamasını istiyor (*Dîvânı Kebîr tercümesi*, İstanbul, 1958, II, 394, beyit 5; *Dîvân-ı Kebîr'in II. cildindeki şiirler hakkında bir kaç söz*, s. VI). Şems'in şehadeti 1247'dedir. Mevlânâ ölümsüzlük âlemine 17 aralık 1273'te göçmüştür. Ay yılına göre arada 27 küsur yıl var. Her halde Mevlânâ, toparlak hesap olarak, bu ayrılık müddetini 30 yıl şeklinde söylüyor. Bütün bunlardan sonra Mevlânâ'nın, babasının vefatında 47 yaşında bulunduğunu, ebedîlik âlemine de, oğlu Sultan Veled gibi, ay yılına göre, 92, güneş yılı nagöre, 89 yaşında iken göçtüğünü söyleyebiliriz.

Şems'in yaşına gelince, *Bahr-i ramal*'de LII. gazeli, 4. beyitten itibaren okuyalım.

آهوئی میتاخت آنجا بر مثال ازدها از شمار خاک شیران پیش تخمیر بود
دیدم آنجا پیر مردی، طره روحانی چشم او چون طشت خون وموی او چون شیر بود
دیدم آن آهو بناگه جانب آن بر تاخت چرخها از هم جدا شد گویا زور بود
کاسه خورشید ومه از عربه درهم شکست چونکه ساغراهای مستان نیک با توفیر بود
روح قدسیرا پرسیدم ازان احوال وگفت بی خودم من می ندانم فتنه آن پیر بود
شمس تبریزی تو دانی حالت مستان خویش بی دل و دستم خداوندا اگر تقصیر بود
(aynı nüsha, s. 195). Türkçeye çevirelim :

«Ejdeha gibi bir ceylan, meydanı tozutmaya başladı, arslanlar bile onun karşısında değersiz bir dağ keçisiydi sanki.

«Orada ihtiyar bir adam gördüm, gözleri kan çanağına dönmüştü, saçları süt gibi bem-beyazdı.

«Bir de gördüm ki, o ceylân hemencecik onun yanma koştı, gökler birbirlerinden ayrıldı, sanki bu bir düzendi.

«Kavgadan-gürültüden güneş kâsesi de kırıldı, ay kâsesi de, çünkü sarhoşların sağrakları adam akıllı dolu idi.

«Kutlu cana, bu hâller nedir diye sordum. Dedi ki, kendimde değilim, ben de bilmiyorum, fakat hep o ihtiyarın fitnessi bunlar.

«A Tebrizli Şems, sarhoşlarının hâlini yine sen bilirsin; a efendim, bir kusur ettiysem bağışla; ne gönlüm var, ne elim» (c. III, s. 423).

Görülüyor ki, buradaki ihtiyar, Şemseddin Tebrizî'dir. Gerçekten de 1191 'de Halep'te öldürülen Şihâbaddin Suhrawardî Maqtul'den, görüşmüş, konuşmuş gibi bahseden, 1237'de ölen Awhâdaddin Kirmâni ile Bağdad'da görüşen, onu mübâhasede alt eden, 1241'de Şam'da ölen İbn al-'Arabî ile buluşan, onunla tartışmalara girişen Şems'in de aşağı-yukarı aynı yaşlarda olması gerekir. Zaten divanın bir çok yerlerinde hem kendisinin, hem Şems'in ihtiyarlığını sarahatla, yahut işâretle söylemektedir.